

HERINNERINGEN AAN HET COLLEGIO DEI FIAMMINGHI (1987-1989)

De aantrekkingskracht van Italië

Italië oefende in de jaren tachtig een geweldige aantrekkingskracht uit op Nederlandse studenten. Het was de periode dat de pizzeria's in de mode kwamen, dat er veel Italiaanse films te zien waren en dat de Italiaanse keuken de studentenhuishoudens veroverde. Daarbij had het warme en schilderachtige Italië het imago van ideaal vakantieland waar iedere student wel een keer naar toe wilde gaan. Die aantrekkingskracht werd door een aantal stereotype beelden versterkt: Italië was het land van de mode, van design en oude kunst, van moderne architectuur en vervallen ruïnes, van kleur en pittoreske, van lyriek, muziek en theater, het land waar het onmogelijke mogelijk werd en het onwaarschijnlijke aannemelijk. In de media trof men veel cowboy-verhalen aan over de georganiseerde misdaad en half-ironische reportages over de economische groei van het Craxi-tijdperk: want helemaal serieus leek men Italië niet te nemen. Misschien maakte juist dat Italië voor noorderlingen zo'n aantrekkelijk land, het feit dat niet alles er serieus hoefde te worden genomen.

Gezien de zo sterk aanwezige Italiaanse mode was het niet verwonderlijk dat ook de Italiaanse taal in die tijd populair was. In Utrecht waren er met hoofd- en bijvakstudenten samen enkele honderden studenten. Toen ik zelf een bijvak Italiaans volgde van de Bolognese *alumna* Laura Schram-Pighi, die hele generaties jongelingen de weg naar Italië heeft gewezen, hoorde ik voor het eerst spreken over het *Collegio dei Fiamminghi* en de mogelijkheid om er een tijdje te studeren. Het was in het jaar dat het college juist voor Utrechtse studenten was geopend. De eerste studenten waren er net naartoe gegaan, maar het was nog niet mogelijk met iemand te spreken die er al was geweest. Zo hield de wonderbaarlijke nalatenschap van een Vlaamse goudsmid die met een vrouw uit Utrecht was getrouwd, iets mysterieus. Ik besloot een poging te wagen om een beurs aan te vragen, omdat Bologna goed in mijn studieprogramma paste: bij professoren als Guido Achille Mansuelli, Giancarlo Susini en Pierluigi Cervellati zou ik verder kunnen gaan met mijn studies op het gebied van de stadsgeschiedenis en de literaire beeldvorming van steden, de onderwerpen waarop ik wilde afstuderen. En de stad Bologna, die ik al een keer had bezocht, trok me wel, ook vanwege de zeer gunstige centrale ligging op de grens van Noord- en Centraal Italië. In februari 1986 bracht ik een voorbereidend bezoek aan Bologna, om de beursaanvraag voor te bereiden en eens een kijkje op het college te nemen. Eind april hoorde ik dat me een beurs was toegekend en op 1 maart 1987 kon ik in het Collegio terecht!

De eerste indrukken van het Collegio

De ingang van het Collegio bevond zich in die jaren in een zijstraatje, de Via San Petronio Vecchio. Ik verwachtte om achter de voordeur een gewoon appartement aan te treffen, maar ineens stond ik midden in de ruime *hall* van een soortement instituut. Met de glimmende travertijnen vloer, moderne meubels, lichte gordijnen en indirecte verlichting had dat instituut niets van wat ik me had voorgesteld bij een 'college': er hing helemaal ging geen statige, schoolse, katholieke of ouderwetse sfeer. Een van de bewoners leidde me in het huis rond, wat begon in het gangetje waar de kamer van de rector en de gastenkamer zich bevonden. Daar stond ook het houten beeld van de stichter van het college, Jan Jacobs. Met zijn ingevallen wangen en treurige blik leek het wel alsof hij zich niet helemaal op zijn gemak voelde in zijn eigen, al te moderne college. Zijn pak was ook lichtelijk gehavend: het verhaal wil dat de knopen van zijn kiel door eerdere collegialen waren afgerukt, als herinnering aan hun verblijf in Bologna. Verder voerde de rondleiding langs de kamers van de collegialen op de begane grond, aanvankelijk één, na een verbouwing drie in totaal. Iedere student had een eigen kamer die was ingericht met een mengeling van antiek en modern. Behalve glazen tafels, gele fauteuils en zwarte lampen stonden er grote koperen ledikanten. De kamers deden ruim aan, maar dat kwam ook doordat de meeste collegialen niet veel bezittingen hadden meegenomen. Voor de ramen zaten tralies, die dienden om de studenten te beschermen tegen inbrekers en niet om ze gevangen te houden. Via een prachtige wenteltrap kwam men op de eerste verdieping, waar zich nog eens drie studentenkamers bevonden en een keuken met een mooi fornuis en een afwasmachine. Je kon er eten aan een bar met hoge zwarte krukken of aan een ronde marmeren tafel met veel kruimels in de grof geaderde steen. Er bleken welgeteld drie ingangen van het college te zijn, maar slechts één ervan mocht gebruikt worden. Zo werd voorkomen dat er teveel ongeziene gasten zouden binnen- of buitensluipen of dat er per ongeluk deuren bleven openstaan.

Het college was vrij gehorig, dat ontdekte je al de eerste nacht die je ik er doorbracht. Binnenshuis hoorde je werkelijk alles, door de marmeren vloeren werd ieder geluid versterkt. Het meeste geluid kwam echter van buiten: straatgeluiden die in de smalle straat weerkaatsten en luidruchtig babbelende Italianen die voorbij wandelden. De kamers die op de binnenplaats uitkeken, waren wat dat betreft iets rustiger, maar niet altijd. Daar kon je eindeloze televisiemuziek en levensechte ruzies van de burens boven of naast je beluisteren. Aan de binnenplaats bevond zich ook het oudere gedeelte van het college dat aan de universiteit was verhuurd. Dat deel zag er een beetje verwaarloosd uit, er waren woest bekladderde collegezalen en laboratoria van de studenten van het DAMS (*Dipartimento di Arte, Musica e Spettacolo*). Vaak schalde er muziek over de koer, soms ook 's avonds of 's nachts als het gebouw weer eens bezet was door de roerige *autonomi*. Uiteindelijk leerde je wel leven met al die geluiden, het was ook wel leuk om dagelijks te ervaren

dat je midden in een Italiaanse stad woonde en dat er geen hoge muren waren die het Collegio afsloten van de buitenwereld.

De eerste ochtend, toen ik uitsliep van de vermoeiende reis, kwam de schoonmaakster Emanuela om negen uur mijn kamer binnenzetten: ik moest er onmiddellijk uit. Ze was een vrouw met veel temperament, zeer vriendelijk jegens de jongens maar vaak nogal bits tegen de meisjes. Ze maakte op dinsdag, woensdag en donderdag het hele college schoon, soms zingend maar vaak slechtgehumeurd. Eén keer in de twee weken kregen we schone lakens. Ze hield van stevig boenen, maar vergat daarbij steevast de wenteltrap die bijna altijd kleverig was. Voor het overige deed ze niet onder voor een degelijke Vlaamse kuisvrouw. We hadden misschien liever een schoonmaakster gehad op maandag, woensdag en vrijdag en iedere week een schoon bed, maar aan de bestaande schoonmaakregeling kon niet getornd worden. Toen ik er net woonde, vroeg ik eens aan Emanuela hoe men een bepaald Italiaans woord moest schrijven. Bij die vraag werd ze erg verlegen, tot mijn verbijstering hoorde ik dat ze nauwelijks kon lezen en schrijven.

Een andere heer die we spoedig leerden kennen was de administrateur van het Collegio, dott. Sergio Beghelli. Hij werkte bij een bank en deed de boekhouding van het Collegio erbij, net als zijn vader al had gedaan. Op dinsdagavond en zaterdagochtend zat hij meestal in zijn kantoor, soms met zijn zoon die van hem weer de kneepjes van het vak leerde. Hij groette ons met een sappig Bolognees accent: *bwuona shjéra*. Met zware tred en bezweet voorhoofd zag je hem door de gangen lopen, op zoek naar de laatste post. Hij was het die de studenten de cheque gaf waaruit hun beurs - afgezien van de inwoning - bestond. Tegelijk opende hij voor hen een rekening bij zijn bank, waarop ze de tweeënhalf, later drie miljoen lire (per vier maanden) konden storten. De beurzen waren niet kinderachtig, er hoefde immers geen huur meer van te worden betaald. Je kon er goed van rondkomen en er ook nog wel eens een boek van kopen of een reisje van maken.

Een belangrijke ontmoetingsplaats bevond zich net buiten het Collegio, maar nog wel in hetzelfde *palazzo*: de bar op de hoek, zowel bekend onder de naam *Bar Nuovo* als *Caffetteria di Maurizio*. Aanvankelijk kwam ik er alleen om te telefoneren, maar spoedig ontdekte ik de *cappuccino* en de *brioche*, de mogelijkheid om er 's ochtends vanaf half zes te ontbijten, 's middags verrukkelijke warme broodjes te halen en 's avonds eventueel wijn te kopen voor onverwachts bezoek. Er zaten altijd een paar praatgrage oude mannetjes, je kon er wat gezelligheid zoeken of een vriendelijke discussie beginnen. Het was vooral leuk als het mooi weer was en er tafeltjes onder de portico stonden. Maurizio zelf was een belangrijke vraagbaak, je kon hem vragen waar je een bepaalde boodschap moest doen, waar je de auto moest repareren of recupereren (de wegslepregelingen in de Via San Petronio Vecchio waren meedogenloos) en waar je een fiets kon kopen. De meeste collegialen hadden

een fiets, het bleek een uitstekend vervoermiddel te zijn in de binnenstad van Bologna.

De president en de rector: Giuseppe Caputo en Andrea Zanotti

De belangrijkste aanspreekpunten voor de studenten waren de *rettore*, dott. Andrea Zanotti en de *presidente*, prof. Giuseppe Caputo. De rector woonde doordeweeks in het college in, gedurende de weekenden ging hij terug naar zijn gezin in Trente (waarschijnlijk was het de eerste maal in de geschiedenis van het Collegio dat de collegialen, in 1987, de bruiloft van hun rector meemaakten!). Juist in het weekend was prof. Caputo er vaak, hij zat dan in zijn studeerkamer naast de *foresteria* te werken. Pas geleidelijk aan werd me het verschil in functie duidelijk: de rector had de zorg voor het huishoudelijke functioneren en de president had de bestuurlijke verantwoordelijkheid. Maar als assistent van de professor nam de rector een aantal bestuurlijke taken over, terwijl de persoonlijke betrokkenheid van de president met name ook het huishoudelijke leven gold. De andere heren van het *Consiglio d'amministrazione* zag ik eigenlijk nooit, een enkele keer werd ik toevallig in het trappenhuis aan ze voorgesteld (ze woonden in appartementen boven het Collegio). Ik had aanvankelijk geen enkel idee van het functioneren van het bestuur van het Collegio, van het patrimonium van de stichting Jacobs en van het vele werk dat de bestuurders hadden gehad om het Collegio weer in bloeiende staat te krijgen. Pas geleidelijk aan werd me dat duidelijk, vooral uit gesprekken met prof. Caputo die met veel trots over de wederopbouw vertelde.

Giuseppe Caputo (1936-1991) was hoogleraar in het kanoniek recht. Hij was een van de weinige leken-specialisten in zijn vak en vertegenwoordigde een eigen, meer humanistische benadering van het kanonieke erfgoed. Daarmee was hij een typisch product van de emancipatiegolf die zich vanaf het tweede Vaticaanse Concilie in de kerk openbaarde en die in de jaren '80 al weer ter discussie stond. Bij zijn vakgenoten stond Caputo bekend als de vrijgevochten vogel uit Bologna, maar ook in Bologna zelf bleef hij altijd een beetje een vreemdeling, een Romein van afkomst en professie. Caputo was goed ingevoerd in de bureaucratische wereld van Rome, had een zuidelijke hang naar retoriek en was iets feller, hoffelijker en achterdochtiger dan de meeste van zijn Bolognese collega's. Zijn polemische kwaliteiten maakten hem tot een geëerd en gevreesd hoogleraar. Hij liep altijd licht gebogen, een beetje traag, waarbij hij met zijn scherpe blik de omgeving afloerde. Binnen de universiteit van Bologna had Caputo al een lange ervaring. Als radicaal docent in de roerige jaren zeventig was hij begaan met het lot van de linkse studenten en samen met Umberto Eco betrokken bij een van de weinige universitaire vernieuwingen uit die jaren, de stichting van het DAMS. Hij was directeur van het juridisch instituut, dat hij grondig liet verbouwen. Als internationaal

ambassadeur van Bologna ontwikkelde hij halverwege de jaren tachtig de Europese ERASMUS-uitwisselingen, waarvoor hij veel pionierswerk verrichtte (de eerste Erasmusuitwisselingen vonden in 1988 plaats). De mobiliteit van studenten en docenten was in die jaren nog een vrij nieuw idee, maar niet voor de *presidente* van het Collegio dei Fiamminghi. Hij was de leidende kracht van de *Università euro-araba*, een initiatief dat enkele zomers achtereenvolgende een hele arabische wereld naar Bologna trok. Bovenal was hij de bezielende organisator van de feestelijkheden voor het 900-jarig bestaan van de Universiteit van Bologna, in de jaren 1988-1989. Deze laatste taak deed hem vaak in het buitenland verblijven en liet hem steeds minder tijd over voor zijn geliefde Collegio.

Vanaf 1976 was Caputo *presidente* van het Collegio geworden, een functie die naar zijn zeggen slechts weinig collega's hem benijdden. Zelf was hij in eerste instantie aangetrokken door de traditie van Erasmus en Grotius, het klimaat van oecumene en tolerantie van de Lage Landen: hij hoopte daar in het college ook iets van te ervaren. Verder zag hij het als een uitdaging om het in die jaren vervallen en bankroet instituut tot nieuwe bloei te brengen. Het oude internaat werd enkele jaren gesloten, een paar landerijen werden verkocht en de opbrengst werd in meer renderende stadspanen geïnvesteerd. Zo werd een gezonde financiële basis gelegd voor de heropening van het college een paar jaar later, in 1981. Het hoofdgebouw van het college werd verhuurd aan de universiteit en in de zijvleugel aan de Via San Petronio Vecchio werd de *foresteria* ingericht. Aanvankelijk besloeg dit één appartement, maar in 1985 werd er een tweede aan toegevoegd en drie jaar later nog een derde. Caputo was het ook die het Collegio opende voor de Nederlandse studenten, conform de vermelding van de stad Utrecht en het hele hertogdom Brabant in het testament van Jan Jacobs. Geleidelijk aan groeide het aantal beurzen, van twee of drie per jaar tot uiteindelijk zes, waarbij een keurig evenwicht werd bewaard tussen twee Vlaamse, twee Waalse en twee Nederlandse beurzen (de laatste waren dan weer onderverdeeld in twee halve termijnen). Een andere ingrijpende beslissing was het om die beurzen bij voorkeur voor één studiejaar te verlenen, en niet meer voor een volledige studie.

Caputo identificeerde zich in dit lange proces van wederopbouw volledig met de belangen van het college: de tegenwerking die hij bij deze operatie ondervond beschouwde hij als persoonlijke vijandschap. Zo had hij een blijvende vete met enkele Belgische diplomaten die van het college liever een Belgische diplomatieke post hadden gemaakt. En zo verdedigde hij met hartstocht de financieel erg voordelige verhuur van het hoofdgebouw aan de universiteit, de intrede van de Nederlandse studenten en de definitieve verandering van de statuten (goedgekeurd met D.P.R. van 7 augustus 1990). Hij besteedde zijn beste krachten aan het college en genoot van het kleine *isola nordica* dat hij in Bologna opnieuw had vormgegeven en waar hij zelf een kleine en zeer rommelige studeerkamer had. Caputo was altijd geïnteresseerd in een persoonlijke ontmoeting met de studenten van het

college en bracht af en toe een vrije middag of avond met een van hen door. Een of twee keer per jaar nodigde hij de hele club uit voor een etentje in een nabijgelegen trattoria. Op zaterdag- of zondagmiddagen kon hij ineens binnenvallen, of - nog liever - een lang gesprek voeren via de huistelefoon. Caputo had een grote liefde voor telefoneren: de telefoon van het college rinkelde de hele dag door, tot grote wanhoop van de collegialen die niet wisten of ze hem nog wel zouden opnemen. Het was immers toch altijd voor Caputo of Zanotti.

De rector, dott. Andrea Zanotti, had bijna net zo'n drukke agenda als zijn leermeester en *capo*. Hij maakte dan ook altijd een beetje een gehaaste indruk. Afkomstig uit Trente had hij de gewoonte van de *montanari* om altijd stevig door te lopen, hard te rijden en bijzonder hard te werken. Nog voordat hij 's ochtends goed en wel was opgestaan, begonnen de telefoontjes al. Vaak zag ik hem 's ochtends in het gangetje een wat ongelukkige conversatie voeren, met natte haren, in kamerjas en een beetje bibberend op de koude marmeren vloer. Zo kon het gebeuren dat je later bij het opnemen van de telefoon nog een dot shampoo of een vlok scheerschuim tegenkwam. 's Ochtends was de rector meestal niet op het college, maar dwaalde hij ergens met zijn lange boodschappenlijstjes door de gangen van het rectoraat of juridisch instituut. 's Middags na de lunch had je wel kans om hem aan te treffen: hij zat dan op zijn kamer wat te schrijven of stilletjes een krantje te lezen. Daarna vertrok hij weer met een boordevol programma. Tenslotte kwam hij 's avonds doodvermoeid thuis, om nog een uurtje in de huiskamer van het college door te brengen, bij voorkeur met een sigaretje voor een geluidloze televisie. Je hoorde hem niet en zag alleen wat blauw geflikker van de televisie door het trapgat. Bij het binnensmokkelen van een nachtelijke gast werd ik wel eens verrast door de stille, glimlachende rector.

Het dagelijks leven en de studie

In principe mochten de studenten geen logés ontvangen, maar de rector deed wel een oogje dicht als iemand voor een keer een lief meenam. Het was niet de bedoeling dat het college een streng moraliserend instituut zou zijn, maar vermeden moest ook worden dat het ging lijken op een soort jeugdherberg met in- en uitlopende jeugd. Gasten uit Nederland en België konden dan ook officieel niet op het college verblijven, wat de meer geëmancipeerde studenten uit Nederland en België niet altijd gemakkelijk viel. Wat wisten zij van strenge politieverordeningen op dit gebied? En hadden zij ooit eerder met anti-terrorisme-maatregelen te maken gehad? Het college werd goed in de gaten gehouden door de *questura*, er werd regelmatig gecontroleerd of alle studenten wel een *permesso di soggiorno* hadden. Misschien maakte de nabijheid van het revolutionaire DAMS het college tot een riskante plaats of vreesde men een drugsroute via de Nederlandse studenten. Tot twee keer toe is er tijdens

mijn verblijf ingebroken in het college, zonder dat er waardevolle dingen waren meegenomen: alleen was er gesnuffeld in sigarendoosjes en medicijnkastjes. Alles wees op een controle van een speciale dienst van de politie, die bliksemsnel had geopereerd - zonder iets te vinden. De studenten uit het noorden vonden het maar vermoeiend om rekening te houden met deze complexe Italiaanse realiteit. Het verenigde Europa leek nauwelijks te tellen in het bureaucratische labyrint van *questura*, *prefettura* en het zeer ouderwetse bankwezen. Hele ochtenden konden verstrijken met het innen van internationale betalingen, het aanvragen van verblijfsvergunningen en regelen van verplichte verzekeringen. Je moest vaak lang in de rij staan en kon worden teruggestuurd als ook maar één papiertje, één pasfotootje of één stempeltje ontbrak. Ook de universitaire inschrijvingen - omwille van examenrechten, mensapasjes e.d.- waren vaak verre van eenvoudig. Alleen wie precies wist wat hij wilde, kwam eruit.

De studenten van het college beschikten over een grote vrijheid, eigenlijk woonden ze in een luxe soort studentenhuus dat hen niet al te veel beperkingen oplegde. Iedereen was vrij om zijn eigen dagindeling te bepalen. Er was geen kok meer in het college, de studenten werden geacht zelf hun maaltijden klaar te maken. Zo kon het voorkomen dat een van de Belgische studenten iedere dag al om acht uur in de keuken stond om aan de bereiding van het middagmaal te beginnen. De andere collegialen werden gewekt met rinkelend vaatwerk en doordringende soepgeuren, die de hele ochtend in het college bleven hangen. De meesten sliepen liever iets langer uit, om het 's avonds wat later te kunnen maken. De etenstijden konden dan ook nogal verschillen, de een at in een Belgisch ritme en de ander op zijn Siciliaans. Een enkele keer werd er door de studenten gezamenlijk gegeten, maar dit was geen gewoonte. Als iemand gasten ontving, trok hij zich meestal met zijn bezoek in zijn kamer terug. Aan de ronde keukentafel was er ook niet genoeg plaats om met meer dan vier mensen te eten, bovendien was de keuken er niet op ingericht om met meer dan twee tegelijk te koken. De etensstijlen verschilden tamelijk sterk, ze varieerden van een uitgewogen biodynamische stijl (Debrie) tot de betere noordelijke culinaire traditie (Fagel). De anderen kookten een beetje op zijn Italiaans en probeerden recepten uit die ze dezelfde dag van kennissen hadden geleerd. Er hing altijd een vriendelijke sfeer in huis, er waren eigenlijk nooit conflicten tussen jongens of meisjes, Walen of Vlamingen, Belgen of Nederlanders. Dat de Belgen grotendeels boven woonden en de Nederlanders beneden was geen belemmering voor een goede integratie van beide bevolkingsgroepen. Voor de meeste studenten was het de eerste maal dat ze in een dergelijke samenstelling samenwoonden. Het was een grote ontdekking te merken wat men gemeen had als men uit de "Lage Landen" kwam. Niet zelden waren er linguïstische en folkloristische discussies over hoe men iets in Noord of Zuid zou zeggen, zou eten, zou regelen.

Iedere student had een eigen studieritme en een eigen studieprogramma. In principe liet het college de studenten vrij en controleerde het de

studievorderingen niet. Eventueel kon via het college een contact worden gelegd met een bepaalde hoogleraar. Hier bestond het belangrijkste verschil tussen Belgen en Nederlanders. Er waren nog enkele Belgische studenten die de beurs voor vijf jaar hadden gekregen en in Bologna zodoende een volledige studie konden volgen (politieke wetenschappen, talen). Andere Belgen kwamen slechts voor één academisch jaar (van 1 november tot half juli) om zich op een bepaald gebied nader te vormen, bijvoorbeeld de Italiaanse taal- en letterkunde, kunstgeschiedenis of het internationale recht. De selectie van de kandidaten vond aanvankelijk plaats via de Vlaamse en Waalse Gemeenschap, later werd dit overgenomen door de respectievelijke rectorenconferenties. De Nederlanders deelden de beurs van een academisch jaar in twee beurzen van vier maanden, zodat er halverwege het jaar nog een wisseling van de wacht plaatsvond. Vaak bleven ze wel langer in Bologna, maar dan op eigen houtje. Ze kwamen vooral om rechten, geschiedenis of Italiaans te studeren, maar ook deden ze wel stages op het gebied van biologie en geneeskunde. De selectie van de kandidaten was in handen van de Universiteit van Utrecht. Voor alle studenten gold dat het als een groot voorrecht werd ervaren om in het college te wonen, voor enkele maanden of voor enkele jaren. Met de naam *Collegio dei Fiamminghi* openden zich deuren in Bologna die anders gesloten bleven.

Toen ik in Bologna aankwam, was dat nog vóórdat de grote stroom van uitwisselingsstudenten op gang kwam. Als buitenlands student was je een bijzonder geval en kreeg je de nodige extra aandacht. Zo kreeg ik op het instituut van *storia antica* een eigen plaats in de bibliotheek en werd ik op het archeologisch instituut, waar voornamelijk meisjes studeerden, door de bibliotheekbezoekers nauwlettend in de gaten gehouden. Het was moeilijk om een goed studieritme te vinden, door een teveel aan interessante mogelijkheden: enerzijds wilde je profiteren van een aantal colleges, anderzijds moest je zorgen dat je aan je onderzoeksplannen toekwam. Het feit om in een andere universiteit te werken, was leerzaam. Je leerde niet alleen een nieuwe academische cultuur kennen, maar ook de school waar je vandaan kwam relativiseren. Zo ontdekte ik dat mijn opleiding als historicus goed was qua methodologische en wetenschappelijke vorming. Meer dan de Italiaanse studenten had ik in werkgroepen de kans gehad om concrete onderzoekservaring op te doen. Daarentegen vertoonde mijn academische vorming, vergeleken bij die van de Italiaanse collega's, vrij grote lacunes qua handboekkennis en algemene vakkennis. Dat was een schokkende ontdekking die leidde tot de aanschaf van tal van *manuali* en verwoede pogingen om bij te lezen, wat echter weer de nodige onderzoekstijd kostte. Het resultaat van mijn onderzoek was daarom misschien niet wat het had kunnen zijn. Ik heb enorm veel materiaal verzameld, in tal van bibliotheken, maar had de rust niet om er een doorwrochte synthese van te maken. Ook bij andere uitwisselingsstudenten zag ik dat het uitvoeren van een concreet onderzoek of het verzamelen van materiaal hun beter afging dan bijvoorbeeld het schrijven

van een scriptie of het afronden van een boek: daarvoor is een ritme nodig dat men ver van huis en van de eigen cultuur moeilijk vindt.

De ontdekking van Bologna en Italië

De eerste indrukken van Bologna waren voor alle studenten uit het noorden overweldigend. De enorme omvang van het centrum, de rijkdom aan kerken, paleizen en torens, de verrassend felle kleuren, het wisselende spel van de portici, de ruimte van de pleinen, de aanlokkelijke heuvels in de verte: het was duidelijk dat een verblijf van een jaar te kort zou zijn om de stad goed te leren kennen. Het was de nabije omgeving van het college die we het eerst leerden kennen. De Via Guerrazzi is in een van de fraaiste delen van de stad gelegen, tussen de kronkelende Via Santo Stefano en de deftige Strada Maggiore. Ook de Via San Petronio Vecchio, misschien iets minder mooi, heeft zijn charme met de typisch gele en oranje huizen en het bouwvallige kerkje in de verte. Graag zaten we op warme dagen in de vensterbank van het keukenraam, net op het randje: zo hadden we uitzicht op straat en was het alsof we, in het college gezeten, tegelijk buiten zaten. Als we honderd meter liepen, kwamen we bij de tuin van het Palazzo Ercolani, waar het verrukkelijk toeven was op hete dagen. Een paar honderd meter de andere kant op brachten ons bij de mooiste en breedste portico van Bologna, van de S. Maria dei Servi. Als we nog iets doorliepen kwamen we op de Piazza Aldrovandi, waar we iedere dag boodschappen deden op een van de schilderachtigste markten van Bologna, half onder de portici verscholen. In de omgeving van het Collegio waren er ook verschillende mooie kerken voor wie zich graag even in de stilte en de koelte terugtrok, zoals de S. Stefano, de S. Giovanni in Monte en de al genoemde S. Maria dei Servi, met een altaarstuk van de Vlaamse schilder Calvaert. En voor wie 's avonds vermaak zocht, waren er genoeg osteria's, pizzeria's en trattoria's in de buurt. De studenten van het college discussieerden altijd heftig of de pizza in *Piedigrotta* nu beter was of juist minder goed dan die van de *Pizzeria del Corso*. En zo ruzieden we ook over de gezelligste osteria of de plaats waar men de lekkerste wijn kon drinken. Bijna iedereen voelde zich snel thuis in Bologna, gevallen van sterke heimwee deden zich in mijn jaren niet voor. Het was bovendien makkelijk genoeg om met kerst of pasen even een weekje naar huis te gaan. Alleen het klimaat ontlokte wel eens verzuchtingen. Over de koude winters werd veel geklaagd, ook door ons noorderlingen, en de warme dagen van de zomer deden ons herhaaldelijk terugverlangen naar het gematigde Noordzeeklimaat. We vluchtten dan ook vaak de stad uit, net als de Bolognezen zelf.

De zaterdagen of zondagen waren steevast de momenten dat we erop uittrokken, eerst eens naar Venetië en vervolgens naar alle andere bezienswaardige steden in de buurt: Ferrara, Padua, Florence, Pistoia, Modena, Parma, Mantova, Verona, Milaan, Faenza, Ravenna, San Marino, Rimini, etc. Bij het plannen van de toeristische reizen begonnen we steeds

meer te beseffen hoe geweldig centraal Bologna ligt. Zelfs Rome en de wat meer afgelegen steden van Umbria en Toscana, zoals Perugia en Siena, waren in enkele uren te bereizen en elke student van het college trok er wel een keer een weekend op uit. Het was moeilijker om de eveneens mooie vlakke en heuvels rondom Bologna te bereizen en ook de Apennijnen waren zonder auto - van gasten of Italiaanse vrienden - maar moeilijk toegankelijk. Met als gevolg dat de meeste studenten van het college de nabije omgeving van Bologna maar slecht leerden kennen, als ze tenminste niet speciale vriendschappen troffen die hen op pad hielpen. Bij alle collegialen trad op een gegeven moment wel een zekere reismoeheid op. De weekenden waren immers ook nodig om uit te rusten van de drukke studieweek, om de was te doen en eens een lange brief naar huis te schrijven.

In een studiejaar kon je veel van Italië zien, maar drie weken vakantie zouden toeristisch waarschijnlijk meer hebben opgeleverd dan de twintig zaterdagen die je er als student aan kon besteden. Daar stond tegenover dat je in een jaar een redelijk goede kennis van het dagelijkse leven kreeg, juist door het liberale regime van het college. Je hoefde niet iedere middag en avond op tijd thuis te zijn voor het eten en kon dus uitnodigingen aanvaarden van de doorgaans nieuwsgierige en gastvrije Italianen. Voor het maken van veel echte vriendschappen was een jaar eigenlijk te kort. Met een beetje geluk hield je na een jaar een handvol contacten over. Een jaar was ook niet genoeg om een diepere kennis te krijgen van de complexe Italiaanse maatschappij en politiek. Het kostte een aantal maanden voordat het kijken naar het journaal en het lezen van de krant iets begon te betekenen. In mijn collegejaren speelden de ingewikkelde toestanden van het eind van de *Prima Repubblica*, zoals het minderheidskabinet van Fanfani, de externaties van Cossiga en het politieke compromis rond Enimont, dat later het centrum zou vormen van de befaamde corruptieprocessen van *Tangentopoli*. Het waren gebeurtenissen die ik toen niet begreep en slechts achteraf en vanuit het buitenland heb kunnen interpreteren.

De ontdekking van de geschiedenis van het Collegio

Bij al deze ontdekkingstochten in Italië was het college het logische vertrekpunt en het sprak daarom vanzelf dat we ook de geschiedenis van het Collegio dei Fiamminghi, ook wel Collegio Jacobs geheten, beter wilden leren kennen. Uit een inscriptie in het gebouw konden we afleiden dat het college sinds de dood van Jan Jacobs in 1650 bestond en zich sinds 1680 in de Via Guerrazzi bevond. Maar veel meer was er niet zichtbaar en daarom moest er naar materiaal worden gezocht. Een aantal oude artikelen werd opgespoord en voor de huisgenoten gekopieerd en met speciale permissie van prof. Caputo was het ook mogelijk om in het rijke archief van het college te neuzen: een sympathiek kamertje dat op wonderbaarlijke wijze aan het Amerikaanse

bombardement van 1943 was ontsnapt, toen de rest van het college was verwoest. Alleen dat feit al vervulde ons met verwondering, het was immers nauwelijks te zien dat het huidige *palazzo*, dat met Italiaanse en Belgische staatssteun weer was opgebouwd, zo nieuw was. Menige middag heb ik al lezend en schrijvend in het archief doorgebracht, steeds meer doordrongen van het contrast tussen het vroegere en het huidige collegeleven. Het sterk katholieke karakter van het college, dat in de strenge contrareformatorische tijd onder het teken van de Sancta Trinitas was gesticht, verbaasde de moderne student. Vroegere collegialen hadden de zogeheten eerste tonsuur toegediend gekregen en vielen onder de rechtspraak van de Bolognese aartsbisschop. De rector van het college was een priester en de bestuurders vaak kanunniken. In huis was er een kapel en werden er dagelijks godsdienst oefeningen gehouden. Er heerste bovendien een strenge discipline waar de Brabantse jongens het bepaald moeilijk mee hadden. De studenten leefden tot in het begin van de twintigste eeuw ook in een streng isolement en hadden maar weinig contact met andere studenten. Het was verboden om toe te treden tot studentenorganisaties als de *Università de' scolari* en veel lessen vonden in het college zelf plaats. In de boeken stonden veel conflicten opgetekend, tussen de studenten onderling, tussen de studenten en de rector, tussen de bestuurders en de Belgische contactpersonen, tussen het college en de kerkelijke staat: de glorierijke geschiedenis van het college bleek eveneens rijk te zijn aan misverstanden, incidenten, rellen en mislukkingen. Tal van studenten hadden niet kunnen aarden in het strakke regime en waren weggestuurd of zonder het behalen van de afstudeertitel onverrichterzake weer naar huis teruggekeerd. Bovendien had het college vaak lange tijd leeggestaan, als er tijd nodig was om de financiën op orde te brengen of als bij de bestuurders de motivatie ontbrak om studenten te ontvangen. De twintigste eeuw was tenslotte een heel moeilijke tijd geweest, waarin twee oorlogen en een bombardement de openstelling voor jaren hadden verhinderd en een grillige conjunctuur en corrupte bestuurders hadden huisgehouden in de bezittingen van het college. Kennis van de geschiedenis van het college vergrootte het respect voor de daadkracht van de huidige bestuurders en de waardering voor het feit dat het college nu toch een heel bloeiende periode doormaakte.

Een jaarlijks uitstapje bracht de collegialen in het voorjaar naar de villa en boerderij van het Collegio, in de richting van Beverara, wat het historisch besef eveneens versterkte. Alle collegestudenten stapten op een zaterdagmiddag in een bus om tot hun verbazing al na een half uurtje op het eindpunt aan te komen, met een wijds uitzicht over het platteland, de skyline van de grijze stad en het schimmige heiligdom van San Luca. Het leek zo nabij en toch was het buiten: het was heerlijk om na de benauwde stad wat frisse lucht in te ademen en de wandeling naar het landgoed in te zetten. Met veel interesse bezichtigden we de vervallen villa en de landerijen tussen de *naviglio* en de spoorlijn naar Ferrara. Buitengewoon hartelijk was ook de ontvangst door de familie Tagliavini, sinds vele generaties boeren van het

Collegio, die de grote groep onthaalde op een goed glas schuimende wijn en stevige hapjes salami met brood. Aanvankelijk had het onvoorstelbaar geleken dat vorige generaties van collegialen de zomermaanden in de villa doorbrachten, afgesneden van de stad en zonder ander vermaak dan het gezang van vogels, geloei van koeien en gegiechel van dorpsmeisjes. Maar naarmate we meer in de stemming raakten vonden we het verblijf buiten de stad zo gek nog niet. Een beetje aangeschoten aanvaardden we de thuisreis, om 's avonds met het voltallige college nog een *pizza* te gaan eten.

Een excursie die ook altijd op het programma stond, maar daarentegen nooit verwezenlijkt werd, was die naar het *Collegio di Spagna*. Tussen de beide colleges, de enige die van een rijk verleden waren overgebleven, heerste een sfeer van wederzijds respect en nooit uitgesproken rivaliteit. In rijkdom en ouderdom kon het Collegio dei Fiamminghi zich niet meten met het Collegio di Spagna, maar voor ons gevoel wel in studentenaantallen en –prestaties. Aan de ene kant waren er twaalf tot vijftien Spaanse studenten die voor een periode van ongeveer zes maanden naar Bologna kwamen, aan de andere kant zes Belgen en Nederlanders die voor in totaal een jaar gehuisvest werden. Beide colleges waren totaal anders ingericht, ze vormden elkaars tegenbeeld. Bij de Spanjaarden konden alleen mannelijke beursisten terecht die van goeie familie waren en de nodige geloofsbrieven konden overleggen. Ze studeerden hoofdzakelijk politieke wetenschappen of rechten en waren voorbestemd voor belangrijke banen binnen het diplomatieke circuit. Op het Spaans college heerste een strenge tucht, de studenten droegen een uniform dat op een matrozenpakje leek en werden geacht de maaltijden gezamenlijk te nuttigen. Op het Vlaams College daarentegen heerste er een liberale en gemoedelijke sfeer, meisjes werden eveneens toegelaten en lang niet alle studenten waren van rijke komaf. In principe konden de studenten van het Collegio dei Fiamminghi zich op alle gebieden toeleggen en ook meer contacten leggen met de Bolognese studenten en de gewone bevolking. De rivaliteit tussen beide colleges ontaardde soms in een wat baldadige nachtelijke bralpartij: Vlamingen en Hollanders stonden dan onder de muren van het Collegio di Spagna geuzenliederen te zingen van de vroegere oorlog tegen de Spanjaarden. Maar er bestonden ook vriendschappelijke contacten tussen de bewoners van de beide colleges: vooral de rechtenstudenten liepen elkaar gemakkelijk tegen het lijf. Het is zelfs zo ver gekomen dat een student van het Collegio di Spagna zich inschreef voor Nederlandse lessen in de bibliotheek van het Collegio dei Fiamminghi.

De uitstraling van het Collegio voor de Nederlandse en Belgische cultuur

Het was een stoutmoedig plan geweest: waarom zouden de studenten van het Collegio dei Fiamminghi geen Nederlandse lessen kunnen geven in de bibliotheek van het college? Op de Universiteit gebeurde er al jaren niets,

sinds het vertrek van prof. Roland Van Ertvelde. Uit verschillende telefoontjes was gebleken dat er toch wel vraag was naar Nederlandse les. Caputo vond het een uitstekend idee om eens iets op te zetten. Zo werden er in het voorjaar van 1987 affiches gemaakt en tot ieders verbazing waren er in twee weken tijd maar liefst veertig adspirant-studenten op de cursussen afgekomen, mede aangetrokken door de lage prijzen (er hoefde immers geen winst te worden gemaakt). Daarmee begon 'het schooltje': in groepjes van acht tot tien kregen de geïnteresseerden les van een van de Nederlandstalige studenten van het college. Ook het volgende en het daarop volgende jaar kon het initiatief worden voortgezet. In het schooltje werden in die tweeënhalve jaar in totaal honderdvijftig mensen ingewijd in de eerste beginselen van de Nederlandse taal. Aanvankelijk was het nog een zoeken naar geschikte lesboeken en een goede methode, maar geleidelijk aan werd leuk lesmateriaal verzameld. Zo kwam er ook een groep voor gevorderden en een groepje dat zich op literaire vertalingen toelegde. Ook werd er wel eens een lezing georganiseerd over een cultureel-literair onderwerp.

Via de studenten had het college dus een zekere culturele uitstraling, voor verschillende vertalingen en culturele initiatieven werd een beroep gedaan op de bewoners. Ook de Franstalige studenten gaven wel eens Franse les of verleenden hun medewerking aan een tentoonstelling. Het Nederlandse 'schooltje' leidde een bloeiend bestaan en was een van de gezichten van het college naar de stad toe. Niettemin moest de plaats ervan duidelijk zijn: het was en bleef een initiatief van de studenten, het college zelf was een universitaire residentie en moest niet verward worden met een cultureel instituut van de Lage Landen. Het 'schooltje' hield op te bestaan toen ondergetekende het college verliet. Dat was echter niet het einde van de initiatieven betreffende de Nederlandse taal en cultuur. Want vanaf dat moment was er op de universiteit weer een lectoraat ingesteld en een jaar later begon er een *Associazione culturale Italia-Olanda-Fiandre* met allerlei culturele evenementen voor de burgerij. Niet toevallig hadden de meeste mensen die de *Associazione culturale* bij de oprichting steunden, elkaar leren kennen op of rond de Nederlandse lessen in het Collegio dei Fiamminghi.

Aan de uitstraling van de Nederlandse en Belgische cultuur droegen in die jaren ook de feestelijkheden bij ter gelegenheid van het 900-jarig bestaan van de universiteit van Bologna. Er was een uitgebreid programma opgesteld van wetenschappelijke congressen, artistieke vertoningen, academische parades en studentikoze protesten (ook de laatste waren zorgvuldig geregisseerd!). In het kader van de feestelijkheden en ontmoetingen passeerden in die twee jaar wel een paar honderd Nederlandse en Belgische professoren Bologna: velen daarvan bezochten ook even het *Collegio dei Fiamminghi*. De studenten hadden het gewoon druk met de ontvangsten, waarbij ze soms de honneurs mochten waarnemen van de president of rector, beiden druk belast met de organisatie van de feestelijkheden. Een moment dat de aandacht in het bijzonder op de Lage Landen gericht werd, waren de zogenaamde *giornate del*

Belgio e dell'Olanda in maart 1989, met een congres over de wisselwerking van de culturen van Noord en Zuid, een buffet op het college en een concert van Frans Bruggen en het Orkest van de achttiende eeuw. Ter gelegenheid van de eeuwfeesten werd ook een feestbundel uitgegeven, *Studi Belgi e Olandesi per il IX Centenario dell'Alma Mater Bolognese*, met wetenschappelijke bijdragen van Nederlandse en Belgische specialisten (soms oud-studenten van het Collegio dei Fiamminghi). De Nederlandse en Belgische televisie kwamen een paar keer op bezoek in Bologna, terwijl ook veel journalisten de stad Bologna ontdekten. In hun reportages maakten ze vaak ook melding van het Vlaamse college, een instelling die in de Lage Landen met veel sympathie en bewondering werd begroet.

Afscheid van het Collegio

Voor alle collegialen komt, vroeg of laat, het moment dat ze afscheid moeten nemen van het college. Vanwege mijn inzet voor het Nederlands onderwijs en de hierboven genoemde activiteiten had ik het geluk gehad dat mijn beursperiode was verlengd tot juli 1989. Na tweeënhalf jaar kwam er echter een einde aan mijn verblijf op het college. Het was vreemd om op die bloedhete zomerdag de kamer leeg te ruimen, om nog één keer door de gangen te lopen en voor de tralies te blijven staan kijken naar de verlaten binnenkoer. Een vers speelde door mijn hoofd: 'ik zit met ernstig Vlaams gelaat voor het raam, zie mensen op een zonnig grasveld gaan', een vers uit de Wandelaar van de Nederlandse dichter Nijhoff. Ook ik had uit deze marmeren kamer de zonnige Italiaanse wereld kunnen bespieden als vanuit een ivoren toren. Nu moest ik die marmeren kooi, met rode boekenkast en groot koperen bed - een kooi in een kooi - verlaten. Bij het inpakken van kleding, boeken en papieren begon ik te beseffen wat ik die jaren allemaal had gezien en verzameld: een paar modieuze Italiaanse colbertjes, tien ordners fotokopieën, twee planken geschiedenis, een plank politiek, een plank fascisme, twee planken architectuur, twee planken poëzie waaronder de tedere Pasolini en de dartele Palazzeschi, misschien nog wel de mooiste ontdekking van die jaren. Verder een hele serie reisgidsen, want een gevangenis was het verblijf niet geweest. Het laatste plankje bevatte de boeken die ik vanuit het vaderland naar dit verre oord had meegesjouwd, onder andere een bijbeltje, wat poëziebundels, een geïllustreerde kunstreisgids van Nederland en het verzameld werk van de beroemdste Nederlandse schrijfster, Anne Frank. Er waren wat Italiaanse vertalingen bijgekomen van Nederlandse literatuur en wat studies van de Lage landen. Ik besepte dat ik in deze jaren, door het contact met Italië, ook een nieuwe visie had gekregen op mijn eigen taal en cultuur. In totaal moest ik twee tassen en tien dozen verhuizen: drie ritjes in de *cinquecento* van mijn vriendin en latere echtgenote naar een flat in een buitenwijk van Bologna. Ik zou nog enkele jaren in Bologna blijven en de activiteiten die op het college waren begonnen, voortzetten: Nederlands onderwijs, culturele activiteiten, het

verzamelen van fotokopieën en boeken, reizen. Het zou echter anders zijn. Niet meer in de bevoorrechte, beschermde, vriendschappelijke en suggestieve sferen van het Collegio dei Fiamminghi.

Charles van Leeuwen
(april 1996)